

Ubezpieczenia gospodarcze w holistycznym zarządzaniu ryzykiem w rolnictwie (projekt UBROL) – recenzja i polemika

Damian Walczak

Abstrakt

W latach 2020–2022 ukazały się trzy monografie w ramach projektu pt.: „Ubezpieczenia gospodarcze w holistycznym zarządzaniu ryzykiem w rolnictwie zorientowanym na zrównoważenie, wdrażanie innowacji i technologii i przeciwdziałanie zmianie klimatu” (projekt uzyskał dofinansowanie Narodowego Centrum Badań i Rozwoju (NCBR) z programu GOSPOSTRATEG). Recenzowane opracowania przygotowano ze znajomością przedmiotu badań oraz na podstawie własnych badań empirycznych. Autorzy badań reprezentowali liczne ośrodki naukowe i różne dyscypliny naukowe, z tego powodu prace mają charakter interdyscyplinarny. Prace te wzbogacają dotychczasową wiedzę nie tylko w zakresie tytułowych ubezpieczeń gospodarczych, lecz także rolnictwa i przede wszystkim zarządzania ryzykiem we wspomnianym rolnictwie.

Patrząc całościowo na przedstawione w pracach treści, to są one, jak wskazano, interdyscyplinarne, ale w zbyt małym zakresie uporządkowane w kwestii modelu holistycznego. Dlatego też warto monografie te – po odpowiednim dopracowaniu, zredagowaniu i nieznacznym skróceniu treści – wydać w jednej części, co warto rekomendować Instytutowi Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowemu Instytutowi Badawczemu (IERiGŻ PIB) lub Ministerstwu Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW). Pozycja ta niewątpliwie stanowiłaby wybitne dzieło w zakresie kilku dyscyplin naukowych związanych z rolnictwem, byłaby cytowana i polecana praktykom, teoretykom, jak również, chociaż nie taki był zapewne cel badań, studentom.

Słowa kluczowe: ryzyko, rolnictwo, ubezpieczenie, uprawy.

Damian Walczak, dr hab., Katedra Zarządzania Finansami, Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Wstęp

W latach 2020–2022 opublikowano trzy książki dotyczące ubezpieczeń gospodarczych w rolnictwie:

- Analizy popytu i podaży na rynku ubezpieczeń rolnych, weryfikacja praktyczna proponowanych produktów ubezpieczeniowych i skonstruowanie systemu holistycznego zarządzania ryzykiem (pilotaż)¹;
- Analizy popytu i podaży na rynku ubezpieczeń rolnych²;
- Identyfikacja podstaw, przemian i problemów ubezpieczeń rolnych³.

Opublikowane monografie stanowią wyniki prac zrealizowanych w ramach projektu (zadania 1, 2 i 3) pt.: „Ubezpieczenia gospodarcze w holistycznym zarządzaniu ryzykiem w rolnictwie zorientowanym na zrównoważenie, wdrażanie innowacji i technologii i przeciwdziałanie zmianie klimatu” (akronim: UBROL), który uzyskał dofinansowanie Narodowego Centrum Badań i Rozwoju (NCBR) z programu GOSPOSTRATEG w ramach Umowy nr Gospostrateg1/390422/25/ NCBR/2019 z 13 marca 2019 roku.

Badania w zakresie zarządzania ryzykiem w gospodarstwach rolnych nie są zbyt powszechne w środowisku naukowym⁴. Fakt ten, jak i specyfika tych badań, wynikają z ich różnorodności. Z jednej strony jest to produkcja rolna, czyli rolnictwo⁵, z drugiej – najczęściej gospodarstwa rolne są tożsame z gospodarstwami domowymi rolników, mówimy więc o finansach osobistych⁶. Rolnictwo jest dotowane zarówno z budżetu Unii Europejskiej, jak i z budżetu Polski, stanowi zatem ono obszar zainteresowania finansów publicznych⁷, a rolnicy z kolei – obiekt zainteresowania polityków,

1. M. Soliwoda (red.), *Weryfikacja praktyczna proponowanych produktów ubezpieczeniowych i skonstruowanie systemu holistycznego zarządzania ryzykiem (pilotaż)*, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, 2022.
2. M. Soliwoda (red.), *Analizy popytu i podaży na rynku ubezpieczeń rolnych*, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, 2021.
3. M. Soliwoda (red.), *Identyfikacja podstaw, przemian i problemów ubezpieczeń rolnych*, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, 2020.
4. K. Łyskawa, *Autoreferat „Ubezpieczenie upraw jako metoda finansowania realizacji ryzyka w gospodarstwach rolnych”*, <https://www.ck.gov.pl/promotion/id/19125/type/l.html>, dostęp 6.02.2024.
5. W. Józwiak, *Polskie rolnictwo i gospodarstwa rolne w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku*, Warszawa Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, 2013, s. 5–93.
6. A. Wołoszyn, R. Głowicka-Wołoszyn, S. Świtek et al., *Wielowymiarowa subiektywna ocena materialnych warunków życia i dobrostanu w gospodarstwach domowych rolników w Polsce*, „Fragmenta Agromomica” 2019, nr 36(4), s. 15–26.
7. J. Milczarek, *Środki pomocowe UE w finansowaniu gospodarstw rolnych – studium przypadku*, „Finanse i prawo finansowe” 2019, nr 1(21), s. 39–54.

szczególnie w okresie kampanii wyborczej. Zarządzanie ryzykiem w gospodarstwach rolnych dotyka więc i nauk politycznych⁸.

Kwestia zarządzania ryzykiem w rolnictwie jest ważna, również w zakresie bezpieczeństwa żywnościowego. Stało się to jeszcze bardziej zauważalne po agresji Rosji na Ukrainę. Samowystarczalność Polski w zakresie żywnościowym jest bowiem dla nas istotna, a zawdzięczamy ją rolnictwu, któremu należy pomagać od strony naukowej, m.in. w zarządzaniu ryzykiem⁹.

Celem artykułu jest scharakteryzowanie przedstawionych monografii oraz polemika z treściami w nich przedstawionymi.

Recenzja

Każda z recenzowanych monografii miała inny cel – odpowiadający danemu etapowi badania – poprawnie określony i twórczy. Celem pierwszej monografii było: (1) przedstawienie podstaw teoretycznych ubezpieczeń, ich ewolucji oraz wyzwań stojących przed nimi na tle zmieniających się ujęć ryzyka i zarządzania nim oraz (2) opracowanie pierwszej wersji aktualizacji – dostępnych już obecnie dla polskich rolników – produktów ubezpieczeniowych oraz możliwych do wdrożenia produktów stabilizujących ich nadwyżki, przychody i dochody, a także przygotowanie pierwszej wersji holistycznego zarządzania ryzykiem dla naszego rolnictwa. Celem drugiej monografii było przedstawienie wybranych problemów dotyczących popytu i podaży na rynku ubezpieczeń rolnych, jak również podjęcie próby zidentyfikowania strategii zarządzania ryzykiem w polskim rolnictwie i zarysowanie jej operacjonalizacji (w tym, z wykorzystaniem produktów ubezpieczeniowych). Celem zadania trzeciego, a więc i trzeciej monografii, było skonstruowanie finalnego zestawu pięciu propozycji produktów/schematów ubezpieczeniowych, czyli weryfikacja wariantu powstałego w zadaniu drugim.

Recenzję wskazanych publikacji należy rozpocząć od wskazania istoty problemu badawczego. Jak wskazano we wprowadzeniu, problem badawczy jest interdyscyplinarny i istotny dla wielu dyscyplin naukowych. Chociaż przyporządkowując te prace do jednej dyscypliny, to są one w większości pracami z zakresu ekonomii i finansów. Bezsrodkowo dotyczą bowiem stabilizacji – poprzez ubezpieczenia (z udziałem środków pochodzących z budżetu państwa) – dochodów rolników (producentów rolnych).

8. M. Szypt, *Wieś w programach polskich partii politycznych w okresie 1989–2011*, „Wieś i Rolnictwo” 2011, nr 4(153), s. 83–102.

9. Z. Karaczun, J. Kozyra, *Wpływ zmiany klimatu na bezpieczeństwo żywnościowe Polski*, Warszawa, Wydawnictwo SGGW, 2020, s. 5–110; P. Kalinowski, M. Korzycka, *Zarys konstytucyjnych wytycznych dla polityki bezpieczeństwa żywnościowego państwa*, „Studia Iuridica” 2021, nr 88, s. 155–167.

Recenzowane opracowania przygotowano ze znajomością przedmiotu badań, na podstawie własnych badań empirycznych bazujących na odpowiednim aparacie naukowym. Wynika to ze znajomości tematu przez poszczególnych Autorów. Większość¹⁰ z nich to wybitni w skali krajowej (i nie tylko) naukowcy w danej dyscyplinie nauki. Reprezentują oni kilka ośrodków naukowych, głównie: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy (IERiGŻ PIB, lider projektu), Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu (UEP) oraz Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (SGGW), ale także Politechnikę Koszalińską (PK), Szkołę Główną Handlową w Warszawie (SGH), Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa Państwowy Instytut Badawczy (IUNiG PIB, zadanie 2), Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny (ZUT), Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu (UPP) oraz Università degli Studi di Padova (UniPd). Co istotne, każdy z autorów przygotował treści dotyczące jego zainteresowań naukowych – wpłynęło to pozytywnie na wartość naukową monografii.

W literaturze można odnaleźć liczne prace – cytowane przez Autorów – dotyczące zarządzania ryzykiem w rolnictwie. W niniejszym opracowaniu zagadnienia te stały się jednak wyłącznie podstawą do szerszych analiz, często wykraczających poza tematykę przedstawioną w opracowaniu, co jeszcze bardziej je wzbogaciło. Oczywiście wartością badań jest przygotowanie modelu holistycznego, nowych produktów ubezpieczeniowych, które poddano ocenie rolników w zadaniu trzecim.

Pierwsza ze wskazanych książek dotyczy przedstawienia i scharakteryzowania ryzyka, ze szczególnym uwzględnieniem ryzyka w rolnictwie. Jest to monografia składająca się z siedmiu rozdziałów – przedstawia problem badawczy i wskazuje na potencjalny kierunek badań. Układ rozdziałów, podobnie jak układ trzech pozostałych, wskazanych w artykule monografii, oparty jest na zasadzie „od ogółu do szczegółu”. Rozdział 1 zatytułowany „Teoria użyteczności oczekiwanej i użyteczność *non-expected* a ubezpieczenia” prezentuje, w odniesieniu do ubezpieczeń, m.in. niejednoznaczność (nieprecyzyjność) awersji do ryzyka, teorię istotności, koncepcję użyteczności oczekiwanej von Neumanna-Morgensterna oraz teorię perspektywy D. Kahnemana i A. Tversky'ego. Teorie te są odpowiednio omówione. Znajduje się tu – bazująca na literaturze¹¹ – naukowa polemika związku tych teorii z ubezpieczeniami,

10. W tekście znajduje się słowo „większość” tylko i wyłącznie z powodu znajomości dorobku naukowego tej większości, a nie wszystkich (przez Autora). Znając dorobek wszystkich, prawdopodobnie Autor użyłby określenia „wszyscy”.

11. Autor rozdziału odwołuje się do wielu pozycji literaturowych wskazujących wady i zalety omówionych teorii, m.in.: N.C. Barberis, *Thirty years of prospect theory in economics: A review and assessment*, „Journal of economic perspectives” 2013, Vol. 27(1), s. 173–196; U. Schmidt, *Insurance demand under prospect theory: A graphical analysis*, „Journal of Risk and Insurance” 2016, Vol. 83(1), s. 77–89.

w tym ubezpieczeniami dla rolników (zwłaszcza w podrozdziale 1.3. pt. „Behawioralne aspekty decyzji ubezpieczeniowych”).

Rozdział 2 („Decyzje ubezpieczeniowe. Mechanizmy i determinanty”) stanowi – jak sam Autor to zapisał – rozbudowane studium teoretyczne dotyczące istoty decyzji ubezpieczeniowych. Autor we wskazanym rozdziale przedstawia złożoność tych decyzji, odwołując się do teorii opisanych w rozdziale wcześniejszym.

Z kolei rozdział 3 napisany przez dwoje autorów dotyczy już holistycznego zarządzania ryzykiem w rolnictwie, w tym ryzyka społecznego jako istotnego ryzyka wynikającego z makrootoczenia. W rozdziale tym na podkreślenie zasługują liczne rysunki (24) i tabele (13), które pozwalają zrozumieć genezę oraz istotę zarządzania ryzykiem w rolnictwie. Stanowią one wartościowe źródło wiedzy zarówno dla osoby, której wydaje się, że zna temat (po zapoznaniu się z tym rozdziałem wiele osób uświadomi sobie swoją niewiedzę w tym zakresie), jak i dla początkującego badacza w obszarze zarządzania ryzykiem, w tym ryzykiem w rolnictwie.

Rozdziały 4 i 5 dotyczą krajowych oraz międzynarodowych regulacji i rekomendacji dotyczących ubezpieczeń rolnych, a także zasad udzielania pomocy publicznej w tym sektorze. Wskazane regulacje przedstawiono z uwzględnieniem zmian w przeszłości, stanu obecnego oraz tendencji zmian. Poznanie unijnych regulacji pozwala autorom następnym rozdziałów i badań prezentowanych w pozostałych monografiach na odwoływanie się do innych, sprawdzonych (lub nie) rozwiązań¹² oraz umożliwia uczenie się na cudzych, nie swoich błędach, w procesie opracowywania holistycznego systemu zarządzania ryzykiem w gospodarstwach rolnych.

Rozdział 6 przedstawia wyniki badania sondażowego przeprowadzonego wśród rolników na temat ich postaw, percepcji i awersji do ryzyka oraz metod zarządzania ryzykiem. Badania objęły 600 gospodarstw rolnych prowadzących produkcję rolną o różnej specjalizacji (roślinne, bydłowe, trzodowe, mieszane). Z badań tych wynika, że podstawowym czynnikiem różnicującym poziom awersji do ryzyka, percepcję ryzyka oraz ocenę metod jego ograniczania jest wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego. Z tego powodu system holistycznego zarządzania ryzykiem w gospodarstwach rolnych musi uwzględnić zróżnicowanie ekonomiczne polskiego rolnictwa, podobnie jak – istotne i często podkreślane w badaniu – ryzyko suszy.

Rozdział 7 stanowi wstępny, koncepcyjny zarys holistycznego systemu zarządzania ryzykiem. Warto podkreślić, że ten teoretyczny, ogólny zarys nie będzie różnił się

12. Wniosek wskazany w tym rozdziale, a dotyczący zainteresowania ubezpieczeniami rolnymi wyłącznie przez największe gospodarstwa rolne (co ma miejsce we Włoszech, podrozdział 5.3.1), będzie wielokrotnie powtarzany w kontekście opracowania modelu holistycznego w Polsce.

znacznie od opracowanego w wersji finalnej, a przedstawionego w trzeciej z monografii, pełnego systemu.

Monografia druga ma zupełnie inny charakter. Na jej treść składa się aż trzydzieści jeden krótszych rozdziałów, zebranych w dziewięć bloków tematycznych. Z tego powodu praca ta ma znacznie szerszy zakres tematyczny, dotyczy również wielu zagadnień wykraczających poza standardowe zarządzanie ryzykiem. Poza zagadnieniami ekonomicznymi przedstawiono w niej szerzej inne kwestie, np. zebrane w jeden rozdział (VII) informacje dotyczące przygotowania uproszczonych metod wyznaczania obszarów upraw rolniczych dotkniętych klęskami lub niekorzystnymi zjawiskami atmosferycznymi. Jednak najistotniejszą część monografii stanowią zagadnienia bezpośrednio dotyczące zarządzania ryzykiem w gospodarstwach rolnych. Szczególnie wartościowy w sferze teoretycznej jest blok III – „Asymetria informacji na rynku ubezpieczeń rolnych”. W dwóch rozdziałach przedstawiono tę problematykę, rozpoczynając od scharakteryzowania zagadnienia asymetrii informacji, a kończąc na przedstawieniu asymetrii informacji w przypadku zawierania umowy ubezpieczenia dotyczącej ubezpieczeń rolnych. Co istotne, zaprezentowano asymetrię informacji zarówno z punktu widzenia ubezpieczycieli, jak i ubezpieczonych, z uwzględnieniem dwóch odmiennych momentów – przed i po zawarciu umowy ubezpieczenia.

Również w rozdziale trzecim (blok III) określono (regresją logistyczną) uwarunkowania zakupu ubezpieczeń upraw przez rolników – wskazano, że to uzyskiwany przychód w gospodarstwie rolnym jest jednym z najistotniejszych czynników warunkujących zakup tych ubezpieczeń: „wyższy przychód ze sprzedaży produktów i usług rolniczych odpowiada dwukrotnemu zwiększeniu szansy na posiadanie dotowanego ubezpieczenia upraw i/lub zwierząt”. Szczególnie należy podkreślić wyniki zaprezentowane w tym rozdziale. Jak wskazują jego Autorzy, ubezpieczenie upraw kupują głównie rolnicy osiągający większe przychody¹³, a że gospodarstwa w Polsce głównie są niewielkie¹⁴, ubezpieczenia upraw prawdopodobnie nie będą nigdy zbyt popularne¹⁵. Tak więc podejmowanie działań w celu znacznego zwiększenia popularności tych ubezpieczeń będzie – zdaniem Autora recenzji – nieskuteczne z ww. powodu.

13. W przeprowadzonych badaniach nie było zmiennej „gospodarstwo jest głównym źródłem dochodu” (tak/nie), a zmienna ta jest istotniejsza od wysokości przychodu, ponieważ to ona w pierwszej kolejności decyduje o zakupie tego ubezpieczenia. Wysokość dochodów jest naturalnie zmienną wobec nich pochodną, gdyż im większe przychody/dochody, tym częściej są one głównym źródłem dochodu rolnika.
14. T. Wojewodzic, Ł. Paluch, A. Martynowicz, *Zmiany w liczebności i strukturze gospodarstw rolnych w Polsce*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2023, nr 25(1), s. 312–320.
15. „Popularność” rozumiana jako procent wszystkich rolników posiadających te ubezpieczenia.

W publikacji tej przedstawiono również inne ryzyka, poza głównie omawianymi ryzykami dotyczącymi upraw rolnych, np. wskazane już w pierwszej monografii ryzyko społeczne. Szerzej scharakteryzowano także ryzyko utraty przychodu z działalności rolniczej, które może zostać ograniczone poprzez ubezpieczenie ww. przychodów. Koncepcję samego ubezpieczenia od utraty przychodu przedstawiono w rozdziale 28. W kolejnych rozdziałach (29 i 30) odpowiednio opisano ubezpieczenie nadwyżki bezpośredniej i dochodu w gospodarstwach rolnych.

W pracy można jednak zauważyć nadmierne utożsamianie, w kontekście zakresu przedstawionych badań i terminów: „ryzyko w rolnictwie”, „ubezpieczenia rolne” i „ubezpieczenia upraw”.

Ostatnia publikacja przedstawia wyniki badań dotyczące zarządzania ryzykiem. Celem głównym badań przeprowadzonych w monografii było określenie stopnia akceptacji przez rolników różnych propozycji w zakresie ubezpieczeń indeksowych. W pracy postawiono następujące, zrealizowane, cele cząstkowe:

1. Jak rolnicy oceniają ogólny koncept ubezpieczenia indeksowego od skutków suszy?
2. Jakie są preferencje rolników wobec poszczególnych cech ubezpieczenia indeksowego od skutków suszy dla wybranych upraw, tj. wysokości składki, świadczenia powiązanego z ubytkiem w plonach?
3. Jaka jest waga każdego badanego parametru?
4. Jak rolnicy oceniają inne rozwiązania oparte na ubezpieczeniach indeksowych w kontekście?

Odpowiedzi na wszystkie ww. cele znajdują się w ostatnim bloku monografii pt. „Trzecia wersja holistycznego systemu zarządzania ryzykiem i zestawu produktów ubezpieczeniowych w rolnictwie polskim” (rozdziały 20–25). Treści zawarte w tych rozdziałach stanowią puentę wszystkich trzech monografii. To w nich znajdują się odpowiedzi na pytania, które stawiali sobie badacze lub czytający po zapoznaniu się z wcześniejszymi publikacjami.

W początkowej części monografii znajdują się również wartościowe, teoretyczne rozdziały wnoszące nowe treści do projektu badawczego, np. „Ryzyka epidemiologiczne i pandemiczne a sektory ubezpieczeniowy i rolno-żywnościowy” (rozdział 15) oraz „Koncepcja ERM/BRM w systemach zarządzania ryzykiem w rolnictwie” (rozdział 12). W rozdziale dotyczącym ryzyka epidemiologicznego i ryzyka pandemicznego wskazano przede wszystkim na istotę tych dwóch ryzyk, odróżniając je od ryzyk katastroficznych, dokonano próby modelowania epidemii oraz pandemii, a także określono wpływ epidemii i pandemii na sektor żywnościowy, czyli na rolnictwo.

Z kolei w rozdziale dotyczącym koncepcji ERM/BRM precyzyjnie określono jego cel, którym była próba oceny możliwości zaadaptowania koncepcji ERM/BRM do systemów zarządzania ryzykiem w rolnictwie. Autor rozdziału przedstawił

charakterystykę ryzyka w rolnictwie (w uproszczonej formie, ale odpowiedniej do treści rozdziału) oraz – poprawnie w aspekcie analizowanego zagadnienia – koncepcję ERM i BRM. Całość odpowiednio podsumował pisząc, że ERM i BRM, jako koncepcja dla polityki rolnej, są godnymi uwagi metodami radzenia sobie przez podmioty agrobiznesu z ryzykiem w sposób antycypacyjny i efektywny.

Kończąca uwaga recenzyjna tej monografii dotyczy tytułów poszczególnych części. Szkoda, że tytuły poszczególnych rozdziałów nie są bardziej rozbudowane i nie oddają w większym zakresie treści, np. rozdział 25: „Instrument stabilizacji dochodów”. Odwołanie do dochodów powinno zawierać doprecyzowanie (w kontekście prowadzonych badań w pracy), czy ich dochodów dotyczą przeprowadzone w treści rozdziału badania, tj. dochodów rolników, dochodów gospodarstw rolnych, dochodów rolniczych czy też dochodów rolnych (chyba byłoby najbardziej odpowiednie).

Polemika

Jak wskazano wcześniej, prezentowane opracowania są efektem projektu (zadania 1, 2 i 3) pt.: „Ubezpieczenia gospodarcze w holistycznym zarządzaniu ryzykiem w rolnictwie zorientowanym na zrównoważenie, wdrażanie innowacji i technologii i przeciwdziałanie zmianie klimatu”. Od środków tych powinno wymagać się więc racjonalności, czyli m.in. celowości¹⁶.

Inaczej wyglądałaby recenzja każdej z pozycji pojedynczo, a inaczej całościowo (lub holistycznie odnosząc do nazwy projektu). Tym bardziej odmiennie kształtuje się polemika z treściami tych publikacji, która zostanie przedstawiona wyłącznie w odniesieniu całościowym i ex post (czego autorzy i redaktor nie mogli dokonać tworząc poszczególne części).

Publikacje te dotyczą zagadnień ekonomicznych i rolnych. Szkoda, że nie są one bardziej osadzone w zagadnieniach prawnych, które mogłyby zwiększyć wartość pracy. W liczonym składzie zespołu przygotowującym projekt nie ma prawnika (zdaniem Autora recenzji po sprawdzeniu składu zespołu). Z całym szacunkiem dla autorów, jednak zagadnienia prawne powinni opracowywać (lub współpracować) prawnicy,

16. M. Gazda, *O procesie racjonalizacji wydatków publicznych*, „Ruch Prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny” 2016, nr 78(1), s. 169–177.

tym bardziej że finalnym celem projektu jest opracowanie przecież produktu ubezpieczeniowego¹⁷.

Wszystkie trzy monografie są rozbudowane treściowo. W przekonaniu Autora w niektórych rozdziałach znajdują się niepotrzebne treści. Rozdziały te są zbyt długie, zniechęcają czytającego do zapoznania się z całością pracy. Szczególnie odnosi się to do pierwszej monografii (rozdziały 1 i 5), ale również w dwóch kolejnych znajdują się rozdziały, których skrócenie wpłynęłoby pozytywnie na pracę (np. rozdział 1 w drugiej monografii lub rozdziały 1–3 w trzeciej monografii).

Ponadto praca trzecia, o czym już wstępnie wskazano w części dotyczącej recenzji tej monografii, jest zbyt teoretyczna, pomimo dwóch wcześniejszych, koncepcyjnych publikacji, otwiera nowe wątki, zamiast zamykać tematykę holistycznego zarządzania ryzykiem. W zbyt małym zakresie wskazuje na ten holistyczny system zarządzania ryzykiem. Zgodnie ze wstępem do ww. monografii celem zadania nr 3 („Weryfikacja praktyczna proponowanych produktów ubezpieczeniowych i skonstruowanie systemu holistycznego zarządzania ryzykiem «pilotaż») było skonstruowanie finalnego zestawu pięciu propozycji produktów/schematów ubezpieczeniowych, a więc weryfikacja wariantu powstałego w zadaniu drugim. W przekonaniu Autora w monografii tej, noszącej zresztą podtytuł „pilotaż”, część treści powinna znaleźć się w monografiach wcześniejszych. Są to bowiem wartościowe treści, jak np. charakterystyka ryzyka katastroficznego, ale nie powinny one składać się na ostateczny pilotaż „wariantu powstałego w zadaniu drugim”. Najlepszym jednak przykładem treści, które nie wzbogacają pilotażu, może być przedstawienie rynku ubezpieczeń upraw i zwierząt, co zdecydowanie już nie powinno mieć miejsca na końcowym etapie prac. Z kolei rozdziały 1–3 z bloku pierwszego („Problemy wdrażania programów ubezpieczeń w rolnictwie”) w monografii tej powinny być – jak wskazano – mniej rozbudowane lub znajdować się w drugiej monografii.

Patrząc całościowo na przedstawione w pracach treści, to są one interdyscyplinarne, ale w zbyt małym zakresie uporządkowane w kwestii modelu holistycznego. Analiza teoretycznych celów zadań pokazuje, że pierwsze zadanie miało dotyczyć teorii, już drugie – operacjonalizacji, a trzecie – weryfikacji wariantu. Tymczasem wszystkie trzy są nadal, w pewnym stopniu, teoretyczne, a tzw. samo meritum – opracowanie modelu w kolejnych częściach nie stanowi większości opracowań.

17. Opracowanie produktu ubezpieczeniowego w zakładach ubezpieczeń najczęściej opracowują (lub współpracują) prawnicy. Produkt ubezpieczeniowy, zgodnie z definicją przedstawioną przez Komisję Nadzoru Finansowego (KNF) to produkt ubezpieczeniowy rozumiany jako typ umów ubezpieczenia, które zawierane są na podstawie tych samych warunków ubezpieczenia lub których zakres udzielanej ochrony ubezpieczeniowej jest taki sam. Komisja Nadzoru Finansowego, *Wytyczne dotyczące zarządzania produktem*, Warszawa 2015, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Wytyczne_dot_systemu_zarzadzania_produktem_41933.pdf, dostęp 5.07.2023.

Usprawiedliwieniem tej niezgodności są ryzyka, które wpłynęły na badania. Pandemia COVID-19 wybuchła na etapie kończenia pierwszej monografii, a agresja Rosji na Ukrainę prawdopodobnie na etapie końcowych prac nad ostatnią z monografii.

Dużą zaletą przedstawionych monografii jest wielokrotne odwoływanie się do zrównoważonego rozwoju, głównie – ze względu na tytuł projektu – w aspekcie środowiskowym¹⁸ oraz ekonomicznym. Odwoływanie to występuje i bezpośrednio w tytule rozdziałów, np. „Ubezpieczenia upraw i zwierząt gospodarskich a zrównoważenie gospodarstw rolnych” (druga monografia), ale i często w treści poszczególnych rozdziałów.

Podsumowanie

Recenzowane opracowania przygotowano ze znajomością przedmiotu badań. Autor wysoko ocenia wybór tematyki przeprowadzonych badań – unikalnych, głównie ze względu na temat i zakres, a także ich interdyscyplinarny, o czym wielokrotnie było w treści artykułu, charakter.

Ponadto należy pokreślić zakres prac merytorycznych i organizacyjnych, które zapewne towarzyszyły temu projektowi. Jak wskazuje data projektu, został on rozpoczęty w 2019 roku, monografie były zaś publikowane w kolejnych trzech trudnych, pandemicznych latach.

Nazwa projektu odnosiła się do holistycznego zarządzania ryzykiem w rolnictwie i takie są przedstawione publikacje – holistyczne. Dotyczą one nie tylko zarządzania ryzykiem w gospodarstwach rolnych, lecz także ogólnie w rolnictwie. Dotykają więc również tematyki ryzyka gospodarstw domowych, które trudno oddzielić od gospodarstw rolnych, a w przypadku gospodarstw rodzinnych są w zasadzie tym samym. Badania dotyczą także szeroko rozumianego ryzyka, nie tylko najczęściej wspomnianych ubezpieczeń upraw i majątku, ale także ważnych ubezpieczeń społecznych.

Warto rekomendować zapoznanie się z przedstawionymi monografiami wszystkim zajmującym się, głównie naukowo, rolnictwem, jak również finansami, ekonomią oraz naukami politycznymi lub polityką. Prace te wzbogacają dotychczasową wiedzę nie tylko w zakresie tytułowych „ubezpieczeń gospodarczych”, lecz także rolnictwa i przede wszystkim zarządzania ryzykiem we wspomnianym rolnictwie.

Publikacje te wymagają większej popularyzacji. Sfinansowano je ze środków publicznych (zdaniem Autora recenzji – prawidłowo wydanych środków), są dostępne on-line i, co najważniejsze, odwołują się do ważnego problemu badawczego, który

18. W treści pracy padają również inne określenia, np. ekologicznym, klimatycznym.

starają się rozwiązać. Pozytywnie więc należy ocenić sam projekt i Konsorcjum zaangażowane w jego wykonanie, czyli MRiRW – Lidera, IERiGŻ PIB – Lidera Finansowego i Koordynatora Naukowego, UE w Poznaniu, SGGW w Warszawie oraz IUNG PIB.

Monografie te, po odpowiednim dopracowaniu (możliwym dopiero po przedłożeniu wszystkich części, czyli obecnie)¹⁹, zredagowaniu i nieznacznym skróceniu treści powinny zostać wydane w jednej części, która niewątpliwie stanowiłaby wybitne dzieło w zakresie kilku dyscyplin naukowych związanych z rolnictwem. Byłoby ono cytowane i polecane praktykom, teoretykom i również, chociaż nie taki był zapewne cel badań, studentom.

Bibliografia

- Barberis N.C.**, *Thirty years of prospect theory in economics: A review and assessment*, „Journal of economic perspectives” 2013, Vol. 27(1).
- Gazda M.**, *O procesie racjonalizacji wydatków publicznych*, „Ruch Prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny” 2016, nr 78(1).
- Jóźwiak W.**, *Polskie rolnictwo i gospodarstwa rolne w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku*, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, 2013.
- Kalinowski P., Korzycka M.**, *Zarys konstytucyjnych wytycznych dla polityki bezpieczeństwa żywnościowego państwa*, „Studia Iuridica” 2021, nr 88.
- Karaczun Z., Kozyra J.**, *Wpływ zmiany klimatu na bezpieczeństwo żywnościowe Polski*, Warszawa, Wydawnictwo SGGW, 2020.
- Łyskawa K.**, *Autoreferat „Ubezpieczenie upraw jako metoda finansowania realizacji ryzyka w gospodarstwach rolnych”*, <https://www.ck.gov.pl/promotion/id/19125/type/1.html>, dostęp 6.02.2024.
- Milczarek J.**, *Środki pomocowe UE w finansowaniu gospodarstw rolnych – studium przypadku*, „Finanse i prawo finansowe” 2019, nr 1(21).
- Schmidt U.**, *Insurance demand under prospect theory: A graphical analysis*, „Journal of Risk and Insurance” 2016, Vol. 83(1).
- Soliwoda M.** (red.), *Analizy popytu i podaży na rynku ubezpieczeń rolnych*, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, 2021.
- Soliwoda M.** (red.), *Identyfikacja podstaw, przemian i problemów ubezpieczeń rolnych*, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, 2020.

19. Tytuł finalnej pracy nie powinien jednak zawierać słowa „analiza” znajdującego się w tytułach dwóch pierwszych monografii. Analiza jest metodą badawczą, a prace odwołują się do „oceny”, „charakterystyki” lub „identyfikacji” (słowo wskazane w tytule trzeciej monografii).

Ubezpieczenia gospodarcze w holistycznym zarządzaniu ryzykiem w rolnictwie

- Soliwoda M.** (red.), *Weryfikacja praktyczna proponowanych produktów ubezpieczeniowych i skonstruowanie systemu holistycznego zarządzania ryzykiem (pilotaż)*, Warszawa, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, 2022.
- Szpyt M.**, *Wiś w programach polskich partii politycznych w okresie 1989–2011*, „Wiś i Rolnictwo” 2011, nr 4(153).
- Wojewodzik T., Paluch Ł., Martynowicz A.**, *Zmiany w liczebności i strukturze gospodarstw rolnych w Polsce*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2023, nr 25(1).
- Wołoszyn A., Głowicka-Wołoszyn R., Świtek S. et al.**, *Wielowymiarowa subiektywna ocena materialnych warunków życia i dobrostanu w gospodarstwach domowych rolników w Polsce*, „Fragmenta Agronomica” 2019, nr 36(4).
- KNF**, *Wytyczne dotyczące zarządzania produktem*, Warszawa 2015, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Wytyczne_dot_systemu_zarzadzania_produktem_41933.pdf, dostęp 5.07.2023.

otrzymano: 13.08.2023
zaakceptowano: 20.03.2024

*Ten artykuł jest objęty licencją Creative Commons Attribution 4.0
Licencja międzynarodowa (CC BY 4.0)*

